

מחנה יוסף (יג)

(= באור שי' הרמב"ם, דוקא כשאפשר בפועל במינו אינו דוחה ודלא כעויו"ט)

יש להוכיח מבעל העיטור דבתכלת התירה תורה כלאים אף באפשר לקיים שניהם, משא"כ בלבן, ולא משום ההכרח לתת חוטי תכלת אלא שבתכלת גלי קרא להדיא להתיר. וכן מוכח מיניה דלבישת בגד אחר מחשיבה 'אפשר לקיים שניהם', וכדלהלן: שיטתו (מובאת ברא"ש בה"ק הל' ציצית, יג, ב בדפי הרי"ף) דהא דתכלת אינה מעכבת הלבן, זהו בנוגע לצביעה שאינה מעכבת, אבל מ"מ צריך שני חוטי צמר והם לעיכובא. ויש לתמוה על כך מגמ' ערוכה (במנחות מ, א) 'גזירה משום קלא אילן... לא היא אלא לבן... אלא לבן כיון דאפשר במינן' ולבעל העיטור הלא חייבים לשים חוטי צמר וע"כ איכא כלאים ומהו אפשר במינן? ושמעתי (מידידי הרב ישראל אדרעי שיחי') לפרש ד'אפשר במינן' היינו בלבישת בגד צמר, אך דוקא בהך דאינם תכלת, ואעפ"י שחייב דוקא בצמר מ"מ לא 'הותרה' ואפשר בהחלפת הבגד, משא"כ בתכלת דעל כרחך התירה התורה אף שיכול להחליף הבגד ומוכח דגוה"כ דתכלת הותרה ולא דחוייה. וזה תואם לתירוץ הבי"י (יא, ובכס"מ ציצית ג, ו) קו' התוס' דע"כ התירה תורה כלאים ולא אמרה ילבש בגד אחר.

דפים ד - ה

'עשה דוחה לא תעשה' - כללים ושיטות

דחיית שני איסורין

כתבו התוס' (ג:) שאין הפרש בין לאו אחד לשנים אלא עשה דוחה גם שני 'לא תעשה'. ויש סוברים שהדבר תלוי במחלוקת תנאים במסכת נזיר (עו"ט) נזיר מא: ד"ה ואי; קובץ הערות ה, יג-יד). ע"ע פני יהושע ביצה ה; שושנת העמקים כלל ב; רש"ש פסחים מז: זכר יצחק לא (ב); אחיעזר ח"ג סה,ו; לקח טוב טו; דין אורה נזיר רפ"ז; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב נד,א; קהלות יעקב יבמות טו.

עשה קל

גם עשה שאינו שוה בכל דוחה ל"ת השוה בכל, וכגון כלאים בציצית שאיסור כלאים שוה בכל ומצות ציצית אינה בנשים (עו"ט) ו רע"א).

יש מי שצדד לפי מה שמשמע מפשטות הסוגיא שעשה שאינו בשאלה דוחה ל"ת ועשה שישנו בשאלה [וראה בסמוך שאין הדבר מוסכם], אפשר שכמו כן עשה שישנו בשאלה שהוא קל, אין בכחו לדחות לא-תעשה שאינו בשאלה (עפ"י מנחת שלמה ח"א לא ד"ה ואף).

יש להעיר הלא מכך שאפילו עשה שאינו שוה בכל דוחה ל"ת ועשה כנ"ל, והרי יש סוברים שעשה השוה בכל דוחה ל"ת ועשה שאין שוה בכל כדלהלן, א"כ מוכח שאף עשה קל דוחה. וטעמא דמלתא שהרי לעולם העשה קל מהלאו וא"כ מה לי קולא זוטא מה לי קולא רבה. אמנם אם יש אפשרות בפועל לישאל כעת יתכן שצריך לעשות כן, וכמו שהביא שם מכתובות מ. 'אי אמרה לא בעינא מי איתיה לעשה כלל'.

'לא בעי דניה'

אין 'עשה' דוחה 'לא תעשה' אלא אם כן בשעת עבירת הלאו מתקיים העשה. אמנם משמע בסוגיא שאפילו אם רק מתחיל לקיים העשה בשעת עבירת הלאו ועדיין לא השלימו - דוחה, שלכך עשה של גילוח המצורע דוחה לאו דהקפה הגם שעובר מיד ואינו מקיים העשה בשלימותו עד שיגלח את כל שעריו, וכדלהלן.

ואולם לפי פירוש התוס' ועוד ראשונים מבואר שאם עבירת הלאו נעשית בזמן הכשר המצוה, כגון בכיבוד אב ואם כשהולך עם בהמתו בשבת כדי להביא גזולות לאביו – אין הלאו נדחה (ולפרש"י משמע לכאורה להפך, שאף באופן זה נדחה, אך דוקא בכגון כבוד אב ואם שעצם עיסוקו בהכשר הדבר – מצוה הוא, משא"כ בשאר הכנות של מצוה).

והנה כמה הגבלות ופרטים נוספים בדין זה:

יש מהראשונים שכתבו (רמב"ן ורשב"א שבת כד. וכן הוכיח בקובץ שעורים (פסחים קצו) מהתוס' בפסחים מז:): שאם אי אפשר לקיים מצוה זו בשום אופן ללא שיעבור על האיסור, דוחה אף 'שלא בעידניה'. ואין הדבר מוסכם. וע' תוס' בסוגיתנו ד"ה כולה [ובקובץ הערות (יא,ה) כתב שאין ראייה שהם חולקים על הרמב"ן והרשב"א הנ"ל, כי תלוי הדבר במחלוקת אמוראים בשבת בענין שריפת קדשים ביו"ט]; חגיגה ב: ד"ה לישא ובאחרונים שם; תוס' זבחים צו: ובפסקי התוס' שם; בית הלוי ח"א א; המאיר לעולם א; מהר"ץ חיות ביצה ה. קהלות יעקב יבמות ה ביצה ו; בית ישי מד; מאור ישראל סוף עירובין. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים פה. פח: זבחים צו.

ויתכן (וכ"מ במאירי) לתלות הדבר במחלוקת רש"י ותוס' הנ"ל בפירוש 'שכן הכשר מצוה', כי באופן שא"א לקיים המצוה אלא ע"י מעשה זה נחשב המעשה לעיסוק במצוה, בדומה למחמר להביא גזולות לאביו, וכמו תחילת ביאה לענין קיום מצות פריה ורבייה. ומצינו שנחלקו הראשונים בכיו"ב לענין כניסת כהן לבית הקברות לקחת את האבידה משם כדי להשיבה – ע' במובא בב"מ ל.).

יש אומרים שלצורך עבודה דוחה עשה ל"ת שלא בעידניה (ע' בית הלוי ח"א א,ג).

יש מי שכתב שאם קיום העשה קודם ללאו – דוחה אפילו אינו בעידניה (עפ"י מנחת חינוך צ. וע' חדושי ר' שמואל פסחים סי' טו, עמ' עח ואילך).

עשה של רבים דוחה לא תעשה אף שלא בעידניה. ויש חולקים (ע' מגן אברהם תמו ובמחצית השקל שם; דברי יואל ח"א סי' ו אות ג; סוף ספר דבר שמואל על פסחים; קה"י ביצה ה).

יש מי שצדד לומר שעשה דוחה איסור דרבנן אפילו אינו בעידניה, מפני שהוא חמור ממנו (ע' בשו"ת חות יאיר קטו).

יש מי שצדד שלפי דעה אחת בגמרא עשה דוחה ל"ת שלא בעידניה. ואפשר שעכ"פ אין לוקים באופן זה (ע' קובץ שעורים פסחים מז:).

'אפשר לקיים שניהם'

אף על פי שנפסק להלכה כדברי ריש לקיש (להלן כ) שכל מקום שאפשר לקיים שניהם (המצוה ומניעת האיסור) אין עשה דוחה לא תעשה, אף מעיקר דין תורה – הרמב"ן (בסוגיתנו) צדד לומר שיש מן האמוראים שחולקים על כך.

יש להעיר שבספר דורש לציון (ה) צדד לומר שרוב נחמן חולק על כלל זה. והגרז"ר בנגיס (ח"ב לא,ד) דחה דבריו שמעולם לא מצינו מי שחולק על ריש לקיש בזה. וע"ע בשו"ת עונג יום טוב א; קה"י א.

כשאי אפשר לקיים שניהם עכשיו אלא לאחר זמן, יש מן הראשונים שכתבו שאין זה נחשב 'אפשר לקיים שניהם', כי אין להשהות את המצוה. ויש שנראה מדבריהם שאין האיסור נדחה באופן זה.

והאחרונים האריכו בדבר (עתוס' ד"ה כולה; רמב"ן שבת כד: רשב"א ביצה ח: בנין ציון לט; קהלות יעקב ד,ג; ה; באר אברהם פסחים נט. דבר שמואל שם סח: ועוד. וע"ע במובא ביוסף דעת שבת קלג ופסחים פד. וביצה ח:).

עוד צדדו אחרונים: באופן שהאדם גרם להתנגשות העשה והלאו והיה יכול למנעה, אפשר שאין אומרים בזה עשה דוחה לא תעשה (ע' שער המלך הלכות נדרים; מנחת חינוך מג; חמדת שלמה או"ח קיד; קהלות יעקב כתובות מא,ב; מנחת שלמה לא ד"ה ואף, ועוד. ועתוס' סד"ה טעמא ובפסחים עה סע"א).

ולענין עשה חמור הדוחה עשה קל, משמע בפסחים נט. שגם אם בא הדבר ע"י פשיעת האדם – דוחה. וע' מש"כ בפסחים סו:

במצוות שבין אדם לחברו

אין עשה דוחה 'לא תעשה' שענינו בין אדם לחברו (שו"ת רבי עזריאל 'שונות' כו. וע' חדושי הגרש"ק נדרים סוס"י א; ספר הזכרון לגר"ח שמואלביץ; בית ישי מ ד"ה והנה אף).
וב'עשה' שבין אדם לחברו – ע' בכתובות מא ובקהלות יעקב שם סי' מא, ובמובא בב"מ ל.

'עשה ועשה'; 'אין עשה דוחה לא תעשה ועשה'

עשה שיש בו כרת דוחה עשה שאין בו כרת (פסחים נט.). ולדברי ר"י (בתוס' שם) דוחה אפילו אינו בעידניה. ואולם מדברי ריב"א שם משמע שאינו דוחה אלא בעידניה.

ולהלן אמרו במצורע שחל שמיני שלו בערב הפסח וראה קרי וטבל, יבוא עשה שיש בו כרת וידחה עשה שאין בו כרת. והרי בהיכנסו למחנה לוויה כבר עבר על העשה אף שאינו מקיים עשה דפסח אלא לאחר מכן [ובזה לא יועיל תירוץ ריב"א ששוחטים עליו הפסח מקודם, כי מ"מ רק כשיתנו על בהונותיו יתכשר לפסח]. וצ"ל לפי ריב"א שסובר כהתוס' וש"ר שאין בו אלא איסור דרבנן, וזה נדחה אפילו שלא בעידניה.

כמו כן מבואר בתוס' (ובחים לג: ד"ה לענין) שעשה שיש בו כרת דוחה לא-תעשה ועשה, ואפילו אינו בעידניה.

ע"ע במובא ביוסף דעת פסחים נט. בטעמי הלכות אלו.

משמע בסוגיא שעשה דוחה לא-תעשה ועשה שישנן בשאלה [כמו תגלחת נזיר מצורע]. ואולם דעת הרשב"א (בתשובה ח"ג שמג) שלפי האמת אין עשה דוחה לא-תעשה שישנו בשאלה, ומה שאמרו בסוגיתנו – דיחויא בעלמא (וע' גם תד"ה ואכתי בשם 'יש מפרשים').

יש שנראה מדבריהם שעשה השהו בכל דוחה ל"ת ועשה שאינן שוים בכל (עתד"ה ואכתי איצטריך, והגהות ר"ב רנשבורג בשם ראב"ן. ואף שמנוזר אפשר לפרוץ שכן ישנו בשאלה, מתנא ד'זקנו' שפירש בכהנים יש ללמוד כן). ויש דוחים וסוברים שדוקא עשה דמצורע שהוא חמור משום שלום בית דוחה לאו ועשה שאין שוה בכל, לא בשאר מצוות עשה (ערישב"א; תוס' בשם יש מפרשים. ויש להעיר הלא סתם ספרא רבי יהודה והוא סובר (במ"ק ז:): מצורע בימי חלוטו מותר בתשמיש).

נחלקו הראשונים בדין אין עשה דוחה לא תעשה ועשה, אם עבר ועשה (כגון שכיסה דם ציפור ביום טוב) – האם לוקה מחמת הלאו, או שמא הלאו נדחה ע"י העשה ככל 'עשה דוחה ל"ת' ונשאר רק עשה שלא נדחה הלכך אין כאן מלקות (ריב"א בתוס' חולין קמא. והר"ר יוסף מארק ישראל בתוס' קידושין לד. וע' אחיעזר ח"ב כ,ב; קהלות יעקב יבמות טו חולין כא. וע"ע במובא בשבת קלו. ובקדושין לד).

כשם שאין עשה דוחה עשה, כך אין שתי עשה דוחות לא תעשה ועשה (תוס' כ: ד"ה אמר).

ב'לאו הבא מכלל עשה'

אין הדבר מוסכם אצל הראשונים אם עשה דוחה לאו הבא מכלל עשה. (ע' דברי אמת (לאוין, דפ"ג ע"ג פד ע"א); פני יהושע כתובות מ. מנחת חינוך צ; זכר יצחק לא (ב); קובץ חידושי הגאב"ד מפוניבז'; קהלות יעקב טו. וע"ע במובא בפסחים נט.

עשה ב'שב ואל תעשה' אם דוחה לא-תעשה בקום ועשה' – ע' רש"ש גטין מא, א בענין עשה דשוא"ת אם דוחה לא תעשה בקו"ע.

עוד בענין דחיית עשה ל"ת, האם קיום העשה דוחה או חיוב העשה – ע' קובץ הערות; קהלות יעקב ברכות ו ז קדושין לד
יבמות יד. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים קז:

ספק מצות עשה, האם דוחה ספק ל"ת – ע' בקהלות יעקב זבחים מהו, ו.
בקדשים – ע' בזבחים צו.

האם עשה של אחד דוחה ל"ת המשותף לשנים – ע' במובא להלן כ. ובסנהדרין יט. וע"ע במובא בסיכומים לקדושין מא-מב
אודות שליח העושה מצוה עבור משלחו ע"י דחיית לא תעשה. [וע' בפסחים פח: אודות דחיה בחצי עבד חצי בן חורין].

בדין דחיית עשה ל"ת באכילת מצה של איסור – ע' קהלות יעקב קדושין לד; ובמובא ביוסף דעת פסחים לה:
במצות פריה ורביה – ע' במובא ביוסף דעת פסחים פח:

באיסורי מחיקת שמות הקודש וכד' – ע' במובא בסנהדרין קיג.

דחיית 'עשה' דרבנן 'לא תעשה' דרבנן – ע' במובא בשבת קכח:

*

בטעם הדבר שעשה דוחה לא-תעשה, כתב הרמב"ן (יתרו כ,ט):

'... כי מדת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה
מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומדת שמור במצות לא תעשה, והוא למדת הדין
ויוצא ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות עשה
גדולה ממצות לא-תעשה כמו שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון
אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאתי עשה ודחי לא תעשה, ומפני
זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה ואין עושיין בו דין
במצות עשה כלל אלא במורדין...'

וביאר דבריו בספר משך חכמה (ברכה לד,יב): 'דאף דלא תעשה חמור (כדלהלן ז) – זה במי שעושה
מדעת עצמו, אם בן העושה מעשה וממרה גדול חטאו ממי שאינו עושה מעשה ואינו מקיים
רצון השי", אבל מי שעושה מרצון השי", אם אנו נשקול במאזני צדק מה עדיפה טפי, אם לעבור
הלא-תעשה או לקיים העשה, על זה אמרינן דהעושה מעשה מראה אהבה להמצוה השי",
ומי שמונע מעשות ל"ת הוא בגדר יראה, וגדול מדת האהבה מהיראה אצל השי"ת לכן עדיפא
שתדחה העשה ל"ת כיון שמה שלובש כלאים בציצית אין זה מצד המרי רק מצד צווי השי"ת
ללבוש גדילים, אבל כשעושה נגד רצון השי"ת ודאי גדול הממרה ועונשו חמור ממי שמתעצל
ואינו עושה מצוה, זה ביאור דבריו. (ונתן שם טעם לפי"ז מדוע אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש).
יתכן ויש נפקותא לפי טעם זה, במקום שמצות העשה אינה באה על דרך החיוב אלא כאיסור, וכן הלאו בא על
דרך החיוב ולא על דרך השלילה, יתכן שאין העשה דוחה הלאו באופן זה – ע' במובא בסנהדרין קיג. בשם
הגר"א נבנצל שליט"א.

בדרך קרובה כתב בעל ספר חרדים (בהקדמה למצות, ו), זו לשונו: 'דע כי אין כל ענשי גיהנום כדאי
אצל השכר המזומן על מצות עשה לעולם הבא, כי טוב לו לאדם לקבל כל ענשי גיהנום ובלבד
שלא יפסיד שכרו לעולם הבא. והראיה העצומה – שאם לא היה עון ביטול מצות עשה חמור
מן הדין עונש לא תעשה, למה אתי עשה ודחי את לא תעשה'.

לפום ריהטא היה משמע מדבריו שביטול עשה חמור מעבירת לא-תעשה, אך קשה הלא אמרו להלן בגמרא
(ו.) של"ת חמור מעשה, וכן אמרו (בסוף יומא) שהעובר על עשה ועשה תשובה מוחלים לו מיד, ואילו על לא

תעשה תשובה תולה ויוהכ"פ מכפר – ולכאורה צריך לפרש דברי החרדים כהמש"ח שהממרה ועובר חמור יותר מהנמנע מלעשות, אלא שאם שוקלים הדברים מצד עצמם, עשה גדול. אלא שפשט דברי החרדים אין מורה כן.

ונראה יותר שכוונתו כענין שכתב רש"י מלאדי באגרת התשובה (א) שאמנם מצד פגם הנפש בל"ת הפגם יותר גדול ולכך תשובתו קשה יותר מעשה, אבל בביטול עשה נעדר האור ולענין זה לא תועיל התשובה להיות כמאן דעביד.

ועמהרש"א סוף מכות שפירש מה שנמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא (עירובין יג), משום שהלאוין מרובים מהעשים, וכשנברא עלול יותר להיכשל מקליים המצוות. אך לפי דברי החרדים הנ"ל עדיין כדאי לו להיברא שהרי השכר המזומן על העשה גדול יותר מכל ענשי גיהנם. וי"ל.

ומאידיך בפייה"מ לרמב"ם שם נראה כהחרדים, ששכר מצוה אחת מביאו לחיי העולם הבא (וע' בסוף ספר דרך חיים למהר"ל מפראג שהשיג על הרמב"ם). וע"ע דרשות בית ישי ח"א עמ' קצו (במהדו"ק. סי' כח הערה ד). עוד בטעמי עשה דוחה לא-תעשה: ע' רב נסים גאון שבת קלג. שפתי חכמים על רש"י משפטים כג"ג; פירוש הראב"ד לתמיד; שו"ת מהרי"ק קלט; שאגת אריה ל; לקוטי מאמרים לר"צ הכהן עמ' 106; דבר אברהם ח"ב ד,ט; חדושי הגר"ר בנגיס ח"ב כא,א.

דף ה

'לרבנן מנא להו? נפקא להו מראשו...' אף על פי שעל לאו הקפה עובר כבר בגילוח שתי שערות ואילו עשה דגילוח מצורע אינו מתקיים אלא כשגילח כל שערו – נחשב שהעשה והלא-תעשה באים באותו זמן משום שכל שער ושער הוא חלק ממצות גילוח (ע' קונטרס דברי סופרים ג, כד. וע"ע כיוצא בזה בקובץ הערות יג, ב).

וכמו כן נראה שמגלח גם שיערה אחרונה אף על פי שרק שתי שערות מעכבות בתגלחת המצורע (רמב"ם הל' טומאת צרעת יא, ג) ומאידיך עובר על איסור נזירות גם בשערה אחת (רמב"ם נזירות ה, יא), כי מכל מקום מצות עשה לגלח לגמרי (עפ"י מנחת חינוך שעג, ד).

'וקא סבר האי תנא הקפת כל הראש שמה הקפה.' לכך הוצרכו לומר כן, כדי שלא נאמר הלא איסור ההקפה הוא כדי שלא נתדמה לכומרי עבודה זרה המגלחים הצדעים ומניחים שאר שערם אבל כשיגלח הכל אין בזה דמיון להם – הודיענו שאינו מותר לגלח הצדעים בשום פנים, לא לבדם ולא עם שאר הראש (עפ"י ספר המצוות ל"ת מג). ואפשר שהתורה אסרה הכל משום דומה לדומה (ספר החינוך רנא). וכנראה לדעת הרמב"ם זהו טעם הסובר הקפת כל הראש לא שמה הקפה, מפני שאינו מתדמה להם בכך. ולפי בעל הטורים (יו"ד קפא) שחלק על הרמב"ם ונקט שאין לנו לבקש טעם למצוות, סובר בטעם האומר לא שמה הקפה כפשוטו שאין זו בכלל 'הקפה' שהרי אינו מקיף מסביב. ולכאורה נראה כשהקיף מסביב ואח"כ השלים הראש, מסתבר שחייב לכו"ע שהרי בתחילה הקיף.

'דתניא זקנו מה תלמוד לומר, לפי שנאמר ופאת זקנם לא יגלחו שומע אני אף כהן מצורע, תלמוד לומר זקנו.' על גילוח זקן ישראל לא הוצרך לדרוש שהרי כבר ידענו מראשו שגילוח מצורע דוחה לאו הקפה והוא הדין ללאו של השחתת זקן [שהרי שניהם לאוין שאין שוים בכל הם], אבל ככהנים יש חידוש יותר לפי שריבה בהם הכתוב מצוות יתרות (עפ"י רשב"א ורישב"א).

ואף על פי שסבר המקשה לומר 'אם אינו ענין...' והלא לפי האמור יש כאן תוספת חידוש בכהנים – כתבו הרשב"א והריטב"א שמסתבר היה למקשה שמשום חידוש מועט כזה לא הוצרך לכתוב 'זקנו', ומכל מקום נוח לתנא לנקוט כהן ולא ישראל משום חידוש כל דהו. ולפי האמת יש חידוש אחר בדרשה זו, שעשה דגילוח דוחה עשה ולא-תעשה דכהנים – משא"כ בישראל אין בהשחתת זקן אלא לאו. ואולם עתה המקשה לא נחית לכך. ע"ש.

'אלא אתיא מראשו דהך תנא...' תנא זה סובר הקפת כל הראש לא שמה הקפה ואין צריך לרבות גילוח הראש בכל אדם אלא במצורע שהוא נזיר. והתנא שבכרייתא הקודמת סובר הקפת כל הראש שמה הקפה, ולשיטתו אין ללמוד עשה דוחה לא-תעשה מראשו – שכן לאו שאינו שוה בכל הוא כמו שאמרו בגמרא, ועל כרחך סובר תנא זה כתנא דבי רבי ישמעאל דלעיל, שלומד מסמיכות כלאים לציצית (ע' נזיר נח ותוס').

ואם תאמר לפי זה מדוע הוצרך להיכתב ראשו הלא כבר ידענו שעשה דוחה ל"ת ממקום אחר? ויש לומר מלתא דאתיא במה מצינו טרחה וכתב לה קרא. ועוד יש לומר שהכתוב ראשו משמיענו שיש איסור בראש יותר משאר הגוף, שהקפת כל הראש שמה הקפה (עפ"י רמב"ן ועוד).

בדברי רש"י דלאו דנזיר אינו שוה בכל – המהרש"א הגיה בדבריו [דלא כמהרש"ל שקיים הגרסה שלפנינו] שהרי הנזיר שוה באנשים ובנשים. ואולם בראב"ן (המובא בהגהות ר"ב רנשבורג) מפורש הדבר.

והתוס' (בנזיר מא ד"ה ואי) כתבו שמחלוקת הסוגיות בדבר. וכאן משמע בתוס' (ד"ה שכן) שנקטו שאיסור השוה בכל הוא. וכן נקט הריטב"א והשיג בזה על רש"י. ובתשובת אבני מלואים (כב) פירש ששאלה זו תלויה במחלוקת הפוסקים במהות איסורי הנזירות, האם הם איסורים [איסורי גברא או חפצא] שהאדם מקבלם על עצמו, שבקבלת הנזירות הרי הוא כנודר שמקבל על עצמו אותם איסורים המפורשים בתורה, או שמה האדם מקבל על עצמו תואר קדושה להיות 'נזיר', והתורה היא שאוסרת על הנזיר – שלפי צד זה נחשבים איסורי הנזיר איסורים שאינם שוים בכל בדומה לאיסורי הכהנים שאינם כוללים כל אדם אלא האדם המסוים שתוארו 'נזיר'.
ע"ע בספר אמת ליעקב ריש נדרים.

'איכא למיפרך מה לנזיר מצורע שכן ישנו בשאלה, דאי לא תימא הכי הא דקיימא לן דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה ליגמר מנזיר אלא מנזיר מ"ט לא גמרינן דאיכא למיפרך שכן ישנו בשאלה.'
הרמב"ם (נזירות ז, טו) נתן טעם אחר לכך שנזיר מצורע חייב לגלח שער ראשו, וזו לשונו: 'והלא נזיר שגלח בימי נזרו עבר על לא תעשה ועשה, שנאמר קדש יהיה גדל פרע שער ראשו ובכל מקום אין עשה דוחה לא תעשה ועשה, ולמה דוחה עשה של תגלחת-הנגע לנזירות? – מפני שכבר נטמא הנזיר בצרעת וימי חלוטו אין עולין לו כמו שבארנו והרי אינו קדוש בהן ובטל העשה מאליו ולא נשאר אלא לא-תעשה שהוא תער לא יעבר על ראשו ולפיכך בא עשה של תגלחת הצרעת ודוחה אותו'.
והשיגו הראב"ד מדברי הגמרא שלא הוזכר כלל טעם זה אלא אדרבה, משמע בגמרא שיש בנזיר מצורע עשה ולא אלא שהם נדחים משום שישנו בשאלה ולכך הם קלים יותר.

יש מפרשים בדעת הרמב"ם ששני הטעמים נכונים אלא שהגמרא נקטה טעם אחד והרמב"ם הביא טעם נוסף (כס"מ). וטעמו כולל ומסביר גם באופן שאין שאלה כגון בנזירות שמשון (רדב"ז).

א. דבריו דלא כהגבורת-ארי (סוף מכות) שפשוט לו שנזיר שמשון דליתא בשאלה, אין לו התר בתגלחת מצוה כי עשה אינו דוחה עשה ול"ת. ודעת הטו"א והמנחת-חינוך (שעג) לאידך גיסא; כיון שמצוות הנזירות אחת הן בכל סוגי הנזיר, והרי סתם נזירות ישנה בשאלה א"כ כבר יש קולא בעיקר האיסור, אף במקום שאין יכול להישאל.

ב. עוד הביא הרדב"ז שהרמב"ם סמך דבריו על הגמרא במקום אחר שמשמע שנויר מצורע אינו אלא בלאו (וע' במאירי). ועוד יש אומרים שסברת הגמרא כאן אינה אלא דחיה בעלמא, ובאמת אין עשה דוחה ל"ת ועשה הגם שישנן בשאלה, כי אפשר שדוקא כאן עשה דמצורע חמור יותר משום שלום בית, לכך דוחה את איסורי הנזיר (ע' בשו"ת הרשב"א ח"ג שמג ובתוס' בשם יש מפרשים).

ויש שכתבו (משנה למלך בהגהותיו על ספר החינוך, לב; חזון איש קמ, יט) שהיתה לו לרמב"ם (ולבעל ספר החינוך) גרסא אחרת בגמרא, ובמקום 'ישנו בשאלה' צריך להיות 'שאינו עולה'. פירוש, ימי צרעתו אינם עולים לו למנין הנזירות, וממילא אין אצלו ה'עשה' דגדל פרע לפי שהצרעת דוחה את נזירותו. ונתחלף 'ישנו' ב'שאינו', ו'בשאלה' נתחלף ב'עולה'.

וע' ישובים נוספים בדברי הרמב"ם, בשו"ת אבני מלואים כב; אחיעזר ח"ב כ; קונטרס דברי סופרים א, לה. וע"ע אור שמח נזירות י, ב; בית ישי כח הערה ב.

ולולא דברי המפרשים ז"ל היה נראה לפום ריהטא שהרמב"ם פסק כתנא דברייתא קמייא, לדרוש 'ראשו' על כל אדם, שהרי הקפת כל הראש שמה הקפה (וכמוש"כ הרמב"ם הל' עכו"ם יב, א), ואם כן אין לימוד מיוחד על נזיר ועל כרחנו לומר שלדעת האי תנא אין עשה בנויר מצורע אלא לאו, ולכך דוחה אותו עשה דגילוח מצורע.

(ע"ב) 'אלא כולה משעטנו נפקא'. הרמב"ן הקשה על פרש"י שמא בא הכתוב רק לדרשת 'שוע טווי ונוז' ואין כאן הפנאה? [והתוס' יישבו שהדרשה היא מכך ששינה הכתוב וכתב 'שעטנו' ולא כתב בפירוש 'שוע טווי ונוז'. ונראה לפרש כן גם בכונת רש"י, במה שכתב 'ומדאפיק רחמנא בלשון שעטנו דרוש ביה נמי הא']. ולכך פירש 'כולה משעטנו נפקא' – גם דרשת שוע טווי ונוז וגם שתי תכיפות, הכל נלמד משעטנו, מכך שכתוב 'שעטנו' ולא 'שעטנים' – משמע שנעשו הצמר ופשתים דבר אחד, ומזה שומעים שצריך שיחברם יפה, בשתי תכיפות לפחות, ואם כן יחדו מופנה לדרשה (וכן פירשו הרשב"א והריטב"א. וע"ע בערוך לנר).

'נילף ממילה, מה למילה שכן נכרתו עליה שלש עשרה בריתות... ממילה ופסח – שכן כרת'. כשבא ללמוד ממילה לבד לא אמר 'שכן כרת' כי אין זו פירכא גמורה שהרי מילה בזמנה הדוחה שבת אין בה כרת, ורק גדול שלא מל עצמו חייב כרת, אבל כשבא ללמוד חדא מתרתי פורך פירכא כל דהו, ודי במה שיש במצוה אפשרות כרת לעשות 'צד חמור' (עפ"י רמב"ן ועוד).

'יתי ממילה ופסח... מפסח ותמיד... ומכולהו נמי...' אין להקשות אם עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת, אם כן אף קרבן יחיד ייקרב בשבת, וכן מילה שלא בזמנה תדחה שבת – הא לא קשיא, כיון שאפשר לעשות למחר, אינו דוחה [וכמו שכתבו התוס' סברא זו לענין שריפת קדשים שאינה דוחה יום טוב], מה שאין כן קרבן שזמנו קבוע, וכן מילה בזמנה (קובץ הערות ז, ג).

'שכן ישנן לפני הדבור'. אף על פי שגם שבת נאמרה קודם הדבור, כמו שאמרו (בסנהדרין נו) שנצטוו על השבת במרה – יש לומר לפי שהשבת אינה מפורשת בכתוב לפני הדיבור כמו תמיד מילה ופסח, לכך הם חמורים יותר [ומצינו בכמה מקומות שכל כגון זה מהוה חומרא, וביחוד במה הצד דפרכינן פירכא כל דהו]. ועוד יש לומר לפי ש'כרת' שבה לא נאמר לפני הדיבור. ואם תאמר, מצינו יבום לפני הדיבור בתמר ואם כן מובן שצריך 'עליה' לומר שאינו דוחה, ומה מקשה. י"ל מצות יבום מיהא לא מצינו קודם הדיבור, שלא כמילה תמיד ופסח (וכ"ה בריטב"א ובמאירי).

רבי יהודה אינו דורש סמוכים אלא במשנה תורה, אם משום שמוכח מכך שנכתב (הלמד. עפ"י תוס' בתירוץ אחד) שלא במקומו, או משום יתור המקרא (בין מצד הלמד בין מצד המלמד).

א. התוס' כתבו שהוא הדין בכל מקום אחר בתורה כשמוכח או מיותר, דורש רבי יהודה סמוכים, אלא שבמשנה-תורה ידוע לו שכולם מוכחים או מיותרים. [לכאורה 'כולם' לאו דוקא שהרי משמע בגמרא שמיכות 'לא תחסום' ליבום אינו אלא לרבנן, וכמו שכתב הרמב"ן].

והרמב"ן כתב שבמקום אחר לעולם אינו מוכח כי כל התורה כפרשה אחת היא ואין הוכחה משינוי המקום אלא במשנה תורה, משא"כ מופנה יתכן בכל התורה ואז דורש רבי יהודה. ובראב"ן (לד) מובא שבכל התורה שנאמרה מפי הגבורה אין מוקדם ומאוחר בה, הלכך אין לדרוש סמוכים מלבד במשנה תורה שסידר משה פרשה אחר פרשה, לא סידר אלא להידרש.

ב. רבי יהודה אינו דורש סמיכות המקראות כאמור [ומשמע בסוגיא אפילו שני הכתובים סמוכים בפרשה אחת, כמו מכשפה לא תחיה. כל שכב עם בהמה מות יומת], אבל דורש 'הקש' בכל התורה [ומצינו 'הקש' אף בשני פסוקים נפרדים, כאשר מצד הענין הם מחוברים, כמו 'אם ימצא הגנב - אם לא ימצא הגנב' או כגון ע"י וי' החיבור כמו בתפלין ותלמוד תורה, 'ושנתם... וקשרתם...'. ואפילו בשתי פרשיות נפרדות יתכן שדורש רבי יהודה בכל התורה, שוי"ו מוסיף על ענין הראשון. כן צדדו בתוס']. ואף לחכמים שדורשים סמוכים - הקש עדיף מסמוכים (עתוס').

ג. יש אומרים שאפילו לחכמים, במקום שבאים ללמוד בנין אב לכל התורה, צריך שיהא הכתוב מוכח או מופנה כדי לדרוש מהסמיכות (עפ"י ריטב"א ה. ורשב"א בתירוץ אחד).

דפים ד - ה

ד. ובגד כלאים שעטנו לא יעלה עליך; לא תלבש שעטנו צמר ופשתים יחדו - כיצד נדרשו בסוגיא מקראות אלו?

ובגד... - לתנא דבי רבי ישמעאל, כל מקום שנאמר 'בגד' - צמר או פשתים (גילה הכתוב בנגעי בגדים שאלו קרויים בגדים). ויש חולקים וסוברים שכל המינים בכלל 'בגד'. וכן סובר רבא (כפי סוגיתנו וכוונתנו), ולא כסתמא דגמרא בשבת כו. עתוס').

נחלקו הראשונים הלכה כמי (ערמב"ם ציצת ג; תוס' מנחות לט; או"ח ט). ומכל מקום מדרבנן חייבים כל המינים לדברי הכל.

לא יעלה עליך - אפילו העלאה שאין בה הנאה מרובה כלבישה.

לא תלבש - בדומה ללבישה שיש בה הנאה, להוציא מוכרי כסות וכלים שאין בהעלאתם הנאת חימום.

שעטנו - עד שיהא שוע (= חלק, סרוק) טווי ונוז.

יש מפרשים 'נוז' - ארוג, הצמר עם הפשתים. ויש מפרשים: שזור, כל מין לבדו, וכמו 'שוע'

ו'טווי' היינו כל אחד לבדו (עתוס').

יש אומרים שאין הכוונה להצריך שלשתם אלא או שוע (ביחד) או טווי או נוז (עפ"י מאירי. ובכך

מתורצים דברי רש"י וריב"ן מקושית התוס').

צמר ופשתים - לתנא דבי רבי ישמעאל מקרא זה מיותר לדרשה שהרי כבר נאמר בהעלאה 'בגד' וידענו

שהוא צמר ופשתים, ויש ללמוד לבישה מהעלאה 'שעטנו-שעטנו' - אלא בא להפנות לדרוש סמיכות

המקרא לגדלים תעשה לך - להתיר כלאים בציצית (ומכאן שעשה דוחה לא-תעשה).

יחדו - תוכף שתי תכיפות - חיבור. תכיפה אחת - אינה חיבור.

קמו

הלובש בגד כלאים אינו לוקה פעמיים משום הכפלת ה'לאו' [גם לשיטת הראשונים שלוקים פעמים בהכפלת הלאו] מפני שכל אוהרה באה ללמד הלכות מיוחדות כאמור, הלכך אין כאן הכפלה (עפ"י רמב"ן בספר המצוות שרש ט).

ה. מנין שעשה דוחה לא תעשה?

בסוגיתנו למדו עשה דוחה לא תעשה מסמיכות הכתובים לא תלבש שעטנז. גדלים תעשה לך... – לומר שעשה של ציצית ידחה לאו דכלאים [ואפילו למי שאינו דורש סמוכים, כשישנה הפנאה הוא דורש, וכאן צמר ופשתים מיותר לדרוש לפי תנא דבי רבי ישמעאל. ולחכמים המחייבים כל מיני הבגדים בציצית, למדים מיותר המלה שעטנז (או יחדו. ערמב"ן). ויש צד שרבי יהודה דורש סמוכים כשמוכח הדבר מהכתוב, אפילו אינו מופנה, ולפי זה אפשר לדרוש מסמיכות כלאים לציצית אעפ"י שאין יתור, מאחר והיה לו לכתוב בפרשת ציצית].

בסוגיא במסכת נזיר (נה) ישנה דעה הלומדת עשה דוחה לא תעשה מראשו האמור במצורע, לומר שגילוחו דוחה לאו דהקפת הראש [כמאן דאמר הקפת כל הראש שמה הקפה. וכן הלכה].

יתכן ולפי דברי ר' יוסי (המובא בירושלמי חלה), אין עשה דוחה ל"ת אלא כשנכתב בצדו (ער"ש חלה ב, א).

דף ה

ו. מה נדרש בסוגיא מהמקראות דלהלן?

א. ראשו וזקנו האמורים בגילוח המצורע.

ב. גדלים תעשה לך.

א. תנא אחד דרש מראשו (המיותר לדרשה שהרי כבר נאמר יגלח את כל שערו) שגילוח מצורע דוחה איסור לא תקפו פאת ראשכם. [וסובר הקפת כל הראש שמה הקפה]. ותנא אחר דרש על מצורע נזיר שחייב לגלח הגם שמוזהר על כך בלאו ועשה (אבל בשאר כל אדם אין צריך קרא לדעה זו, אם משום שכבר ידענו עשה דוחה ל"ת מכלאים בציצית, אם משום שהקפת כל הראש לא שמה הקפה. עפ"י נזיר לח). זקנו – אף כהנים שנאמר בהם ופאת זקנם לא יגלחו [ומוזהרים על כך גם ב'עשה'. נזיר נח], מצווים על גילוח הזקן לאחר צרעתם.

ב. גדלים תעשה לך. 'גדיל' – שנים (חוטים), 'גדילים' – ארבעה. עשה גדיל ופותלחו מתוכו (ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת. רש"י: שיהיו פתילים יוצאים ממנו ולא יהא כולו גדיל. והתוס' צדדו לפרש שכופלו באמצעו על ידי שתוחבו לבגד).

ז. האם כיבוד אם ואם יכול לדחות איסורין שבתורה?

יכול יהא כיבוד אב ואם דוחה שבת, תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתתי תשמרו, אני ה' אלקיכם – כולכם חייבים בכבודי. ואפילו בלאו שאין בו כרת כגון שאמר לו לחמר אחר בהמה בשבת, שבכל מקום עשה דוחה לא תעשה – כאן גילה הכתוב שאינו דוחה.

- א. אף לאוין שאין עמהם עשה, אין כבוד אב ואם דוחה אותם (עתוס'; רשב"א ועוד).
- והוא הדין לאיסורין דרבנן, כבוד שמים עדיף מכבוד ואם ואם, והלא גם האב מצווה באיסור זה (עפ"י רמב"ם; מאירי; תרומת הדשן מ. וע' חפץ חיים כלל א באר מים חיים אות ח; קובץ הערות יח,א; הר צבי).
- ב. לא שמענו שאין דוחים איסורי תורה אלא מורא וכבוד, אבל דבר הכרוך בבזיון אב ואם, הואיל ועובר עליו בארור מקלה אביו ואמו, אינו נדחה מפני מצוה אחרת (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ב נ. וכן צדד בקובץ הערות יז,א).
- ג. יש אומרים שכיבוד אב ואם באופן שמתעסק בעיקר הכיבוד, כגון בשחוט לי בשל לי [שלא כ'הבא לי גוזלות], דוחה הכיבוד לא-תעשה גרידא (ע' ריטב"א; קובץ הערות יג,ב). ואין כן דעת התוס' והמאירי.
- ד. היה עסוק בכבוד אביו ובאה אבידה לידו – אינו נפטר מלהתעסק בה שאעפ"י שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, הואיל ומוזהר ב'לאו' מלהתעלם, אינו נפטר ממנו (ע' קובץ הערות ח,ט; חדושי ר' שלמה היימן לז).
- ומבואר שבשאר מצוות עשה – פטור הואיל והוא עסוק במצות כבוד אב ואם. ויש שאינם סבורים כן (ע' בשו"ת בנין שלמה ח"ב יו"ד יח; הערות במסכת סוטה מד:).

דף ו

- ח. א. מה דרשו בסוגיא מהכתוב את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'?
- ב. איזהו מורא מקדש?
- ג. לא תבערו אש בכל משבת יכם – מה בא ללמדנו, והלא חובת הגוף היא ודאי נוהגת בכל מקום?
- א. את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'. מה שמירה האמורה בשבת לא משבת אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על השבת, אף מורא האמור במקדש לא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש. רש"י כתב שבשבת אין מצות מורא מיוחדת, וכן הוא בפירושו הראב"ד לתורת כהנים (קדושים ז,ז), אבל בספר יראים (צח) כתב שיש מצות מורא בשבת שהוקשה לשבת, ומהו מוראו – שיחשוב לכבדו ולשמרו ולהיות חרד על הדבר, ולא מהשבת אתה ירא אלא ממי שהזהיר עליה על כך.
- ומה שמירה האמורה בשבת לעולם, אף מורא האמור במקדש לעולם – גם בזמן שאין בית המקדש קיים. יש מהאחרונים שכתב שלדעת האומר קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא לעתיד לבוא, אין מורא מקדש מדין תורה בחורבנו (עפ"י טורי אבן מגילה כח:). ויש חולקים (עפ"י ערוך לנר. וע' מנחת חינוך רנד שהספק בדבר).
- עוד שנו בברייתא: יכול יהא בנין בית המקדש דוחה שבת, תלמוד לומר את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו – כולכם חייבים בכבודי. ופירשו בגמרא שאין צריך לכך קרא, שכבר שמענו ממקום אחר – אלא הוצרך הכתוב לכדלעיל.
- רש"י בשבועות (טו): כתב שאין בנין בית המקדש דוחה יום טוב משום הכתוב הזה, שימים טובים בכלל 'שבתות'. ולכאורה לפי המסקנא לאו דוקא. וצ"ע. ע"ע בשו"ת עמודי אור כו, יג.